

Муниципальное казенное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа №1»
с. п. В-Балкария Черекского района КБР
361813 с. В-Балкария. ул. Таулуева 93 тел. 79-2-48, 79-2-25

Конкурс «Родной язык – душа моя, мой мир»

ПРОЕКТНО - « ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА

Малкъар жазыучуланы чыгъармаларында
табийгъатны суратланыуу»

*Учащий 10 класса
Хуболов Алибек Тахирович
Руководитель проекта
Атабиева Зайда Ахмедовна, учитель
балкарского языка и литературы*

2017 год

Содержание

Введение	3
Основная часть	
1. Бепайланы Муталипни чыгъармаларында табиьгъатны суратланыуу.....	4
2. Мокъаланы Магометни чыгъармаларында табиьгъатны суратланыуу.....	8
Заклучение.....	12
Список литературы.....	13
Приложение.....	14

Введение

Хар миллетни да адабиятыны айныу жолу аны тарыхы бла байламлыды. Малкъар адабиятны юлгюсюнде ол затла туура болуп турадыла. Бизни жазыучуларыбыз тюрлю-тюрлю заманлада, окъуучулары излемлерине кере жашау болумлары юслеринден жазгъандыла.

Аллай адамла боладыла дуняда - кезлеринден, сезлеринден да жарыкълык кетмеген, таза ниетли, ариу жүреккли. Бепайлары Азгору жашы Муталип, назмучу, аладанды. Мен бу ишимде Муталипни чыгъармаларын бошдан сайламагъанма.

Муталип бир къауум назму китап жазгъанды: «Уянган къаяла», «Эльбрус-белокрылая птица»(орус тилде), «Толкъунлу долай», «Эльбруслу Малкъарым»...

Бепайлары Муталип хар назмусундада адамны жаратхан табиьгъатха хурметин къатлайды. Адам бла табиьгъат бирликлери айырылмаз дунядыла. Аны юсюнден айтхан назмучу кюнню, айны да, ашхамны, тангны да бирча махтаиды. Адам ата тургъан тангнга къарайды. Танг кюн чыгъыучу жанындан жарый башлагъанын кереди.

Аны поэзия сыны къанын жүрютүп, жүрегин ишлетген туугъан жерине бийик сүймеклик бла халкъгъа улан кертичилигиди. Бепай улугъа аладан сыйлы, багъалы шарт жокъду. Барысын да белгилеген тамырландыргъан, жашауну чархын буруп, суратлау бояулары излетген, сайлатхан да – олду. (см. прил. 1)

1. Бепайланы Муталипни чыгъармаларында табийгъатны суратланыуу.

Бепайланы Муталипни «Эльбруслу Малкъарым» деген китабын ачхан назмусуна «Таулулукъ» демеклик миллетни уланы демекликге тенгди, туугъан жеринге сакълыкъды. Бир бири ызындан тизилип айтылгъан сезлери Беппай улуну сезим теренлигин ачыкълауда усталыгъын тынгылы кӛргюзтедиле.

Сагъышымса,
 Алгъышымса,
 Къан-къанымда-
 Балкъарым!
 Чегемимсе,
 Блимимсе,
 Тау къушлумса,
 Кийиклимсе -
 Балкъарым!... (см. прил. 2)

Ата журтуну юсюнден Муталипни быллай тизгинлери айный баргъанлары къадар, окъуучуну, мукъуладисча, дууа окъугъанча, Аллахдан тилек этгенча эшитиледи. Башхача айтханда уа, малкъарны ненча тереги, бутагъы, ташы, шауданы бар эсе да, поэт да анча сез, ачыкълау мадар табады. Кеп шартлы, минг бетли, ышанлы Ата журту Беппай улун анча бояу, суратлау-ачыкълау мадаргъа келлендинреди. Поэтни сезим, суймеклик теренлиги чексиз болгъаныча, ачыкълау мадарлары да чексиздиле. Къыл, сабырлыкъ, эс, жюрек ырахатлыкъ да Муталипни лирика жигити Ата журтундан, аны табийгъатындан излейди, инсанлыгъын аны бла байламлы сезеди. Адамны инсанлыгъы туугъан жерине суймеклигинден энчи этилмейди:

Узакъдан келди таулу,
 Тузакъда болуп даулу.
 Шам Чегем санга – жолу:
 Къучакълай онгу, солу,
 Къууанчдан топпа-толу
 Кезлери, бети, къолу!
 Чеп, тау да - жапсарыулу;
 Кек, жер, суу да- аяулу;

Тауларын кекдю таулу!
Тауларын кердю таулу (см.прил.3)

Тарых суратлау оюму тынгылы тохташхан поэт дунияны кеп бетлилизин, аны санауу тауусулмагъан бояуларын ким да махтау берирча жютю кереди. Муталипни кез къарамына сыйынган тала кенгди, анда жюрюмеген, къымылдамагъан, жортмагъан неда кегермеген-агъармагъан зат жокъду. Жаны болгъан, болмагъан да – гумулжукдан, сенгирчгеден башлап, къанатлылагъа, тенгизге, гъаршха дери. Алай барысы да байламлыдыла, жашау сынжырыны тогъайларыдыла. Бири къораса, экинчисине- ючюнчюсуне заран келеди. Жашаудан, табийгъатдан къоркъгъан лирика, жигитни жюрегинде да мудах, шургулу сезим къозгъап, назмуланы бушуу макъамлы этедиле:

Къарт ием бла бирге
Суююучем эрирге,
Оюмда биририрге,
Кюлкюге берилирге,
Оюнда «керилирге»,
Ишлеге жегилирге-
Къарт ием бла бирге!..
Къарт ием бла бирге
Энди онг жокъ тюберге,
Кюн ахшы болсун дерге.

Юлгюге алгъанда, Беппай улуну ол кез къарамы «Не да барды», «Хар зат аздан» деген назмуларында да ачыкъланады. Болсада Муталип жашауну кезге илинген ууакъ неда уллу шартларына терилип, аланы энчиликлерин ачыкълар муратда жазмайды чыгъармаларын: аз, гитче затланы неда табийгъат шартланы кергюзтюдун башлап, магъаналы ниетни аякъландыра билмеклик поэтни назмучулукъ жоругъуду. Аллай жорукъ малкъар литературада эртте тохташханды. Алай аны хар ким кесича бойсундурады. Ол жаны бла Беппайланы Муталипни усталыгына энчи эс бурурчады. Сез ючюн, «Жабышымлыкъ» деген назмуда табийгъат шарт поэтни кезюне илинир – илинемез, фикирин къабындырып, учуруп, кюнде – кече инсанланы тюплеринле айланган ниетни юсюнден шатык да, жангы да сез айтдырады:

Къолда –
Жабышмакъ:
Бирге жабышсакъ,

Женгил
 Армакъ –
 Аякъ
 Арытмакъ.

Асламында поэт назмуларын юч – терт тизгинден неда сезден кьурап да чекленеди, кюзгю будай – кюзгю дегенча. Болсада сезге кьырслыгъы фикирине такьырлыкь этмейди: поэт муратына жеталады, ол угъай, алай тизгинле уллу чыгъарманы кьыйматын тутуп, даражалары бла нарт сезлеге жууукълашадыла. Неда, Муталип кеси айтханча, алагъа омакъ жасалгъан минчакълачадыла дерге керекди.

Бепайланы Муталипни Ата журтуна бла инсанлыкьгъа жораланган назмуларын окъугъан Кьулийланы Къайсынны «Таулу болгъаным ехтемлигимди» деген чыгъармасын эсине тюшюрмей кьоярыкъ туююлду. 1940 – чы жыллада алай айтып жазар ючюн, кишилик бла миллетине терен суймеклик керек эдиле. Муталип Кьулий улуну ол тукьум махтаулу терелерин, заманга кере, тири айнытханыны магъанасы уллуду. Бюгюн да поэтни назму тизгинлерин, сез сайлауда мадарлыгъын туугъан жерине бла миллетине сакълыгъы жарытханын эсге алсакъ, Бепай улуну философия жибин толу ангыларыкъбыз.

Туугъан, есген жерине инсаннга, саулай миллетге да астрология магъанасы болгъанын малкьар поэзияда Къ.Къайсын кеп назмуларында ачыкълагъанды. Алай Муталип жерни бла халкъны байламлыгъына дайымда сакъды деп белгилерге керекбиз. Былайда «байламлыкь» демеклик, эштада, тамамлыкь эталмаз. Бепай улу «туугъан жер» бла «миллет», «халкъым» деген ангыламланы бир бирден айырмайды. Халкъны миллет даражагъа чыгъаргъан туугъан жериди, алай аны жарытхан, анга кьууат берген халкъды, миллетди. Ала экиси да бир бир бетлерин жарытхан ангыламладыла. Андан болур, поэт назмуларында хар инсанны жулдузуду, ташы-береги барды деген оюмну кьабыл керюп, аны да тынгылы айнытады:

Бюгюн жыр айта кюнюм:
 Талада назик гюлюм,
 Назылы майданларым,
 Къыйынлы къаяларым,
 Жулдузлу шауданларым,
 Кийикли къауданларым.

Теп, тепсе шыйых Балкьар Бепай улуну лирикасында адам кеси да Ата журтну бир бутагъы, береги-ташыча ачыкъланган назмулары аз туююлдуле,

болсада асламысында инсан дуня кьудуретин сыйындыргъан табийгъатха бийиклик этгеен жанча кергюзтюлюнеди. «бардыла адамлада да кьанатла» деп андан жазады поэт. Неда:

Жулдузну учуу
Черекни бек чууу,
Челекни бушууу,
Ожакъны шуу – шууу,
Тирменни жуу – жууу,
Къартчыкъны булжуу!

Анга кере, кюн, ай, жулдузла табийгъатны, инсанланы бетлерин жарыталгъанларыча, адам да аланы кючлеринден кем кьалмагъанды:

Тер жердеди тамата,
Теппеси кюн кьамата;
Лакъырда, оюн ата,
Уянса ол – танг ата!
Жарыкълыкъ бере, жарыу,
Хар кимге керек жаныу!
Жашла жаныу.

Алайды да, Муталип миллетин теренден таныргъа итинген жазыучуду. Анга улан суймеклиги кюн-кюнден кьошула баргъан поэт. Муталипни «Эльбруслу Малкъарым» деген китабы анга шагъалыды. Ол китапда биринчи назмусу «Таулулукъ» окъуна халкъыны ниет кылыгъын байракъ этген сездю. Мен ангылагъаннга кере Ата журтубузну табийгъатыны ариулугъу да жашайды Муталипни хар бен тингтген назмусунда. Кюннге узалгъан сабий кьарам. Адам кюннге узалгъанмы этеди? Итине болур, хычыуун затха узалады жүрек. Муталипни жашауу кенгди - ол искусствону не тюрлюсюне да жаны-кьаны бла берилген адамды. Беппай улу эсли, жарашыулу адам болгъаны себепли, окъуучулагъа кесин суйдюргенди. Муталипни назмучулукъ диниясында чынтты таулу кесине жер тапханды.

2. Мокъаланы Магометни чыгъармаларында табиғъатны суратланыуу.

Мокъаланы Хасууну жашы Магомет кыркъ жылгъа жууукъ бизни ана сезюбюзню айнытып келеди. Аны назмулары халкъыбызны жашауунда тынгылы жерни тапхандыла. Назмучуну хар тизгини адамны эсинде къалады. Кебюсю уа, жыргъа бурулуп, къанат къагъып айланадыла.

Мокъаланы Магометни поэзия дуниягъа жолу халкъ жырладан башланнганды. Кертиси бла да, халкъ жыры бизни хар фахмулу назмучубузну да илхам бешигиди.

Магометни сабий заманында, жаш кюллеринде да бай тилли, ариу ниетли, халал ыннасы анга ашы – сууу бла бирча халкъ жырладан, жомакъладан чомарт юлюш этгенди.

Халкъ жырладан, жомакъладан, ата сезюнден атлам этгенди Магометни чыгъармачылыкъ жолу.

Магометни бек биринчи назмуларындан бири «Зурнукла» деген назмуду. Анда лирика жигит эркин учхан зурнуклагъа сукъланады. Ол, алача болса, малкъар таулагъа учар эди. Тюзлюкню терслик хорлагъан заман – сюрдюн – жаш поэтни назмуларына къара ауана атхан эди. Аллай кезиуде адамланы ахшы умутлагъа кёллендирер онг азды. (см.приложение. 4)

Зурнук болуп, сюе эдим
 Учаргъа Малкъарда таулагъа.
 Таулары дунияны мюлкюнден
 Кёп да сыйлыдыла таулагъа.
 Кёреме: узакъда булутла,
 Шашмай, ушайдыла жибетге.
 Мен термилгенликге, умутла
 Себеп болмайдыла жүрекге.

Мокъаланы Магомет, сабийлиги киши жеринде озгъан жаш, халкъы, кеси да кёрген азапны эсинде сакълагъанды. Назмуда мудаклыкъ бла жарыкылыкъ бирге келедиле. Жашаудача. Алай эсгериу татлылыкъы татран татыулу ачыуну хорлайды. «Ёксюзле ушхуууру» деген назмусун да Магомет сюрдюнде жазгъанды. Ачлыкъны кёзюне кёп кере къарагъан назмучу бу назмуда жашаууну къайтып келмезлик, эсинден да кетмезлик къыйын кезиуюн суратлайды. Беш нартюх бишеди къазанда. Ючюсю – сабийле, тёртюнчюсюн да ёксюзле сакълагъан ынна ашайдыла. Бешинчи нартюх а – ол арттагъа къалгъан – кишиге кёз къысдырмайды.

Артагъа кьойгъан нартюхюбюз
 Кёрюнеди да кёзюбюзге,
 Бир да жукъу келмейди бизге, -

деген тизгинле, назмуну ахырында келип, уллу магъана жюк кётюредице: поэт айтмай, тышында кьойгъан ач кыйынлыкъны хурметсиз бетин кёз аллынга сюеп кьоядыла.

Мокъаланы Магометни лирикасы бек биринчи тизгинлеринден окъуна миллет бети бла энчиди, Аны хар кьурагъан сыфаты –табийгъаты, адамы да – туугъан жери бла байламлыдыла. Суратлау - ачыкълау амаллары да ол затха толу кьуллукъ этедице. Поэтни аслам назмусу, поэмалары Ата журтха аталгъан кьанатлы жырладыла.

Хар ким ушайды жерине,
 Мен – Басханны терегине,
 Чапырагъына, чёбюне...

Поэтни кёзю илиннген шартла – Басхан ауузуну тереге, чапырагъы, чёбю, Кыртыкны кырдыгы, Курмуну чыгъы, Кызгенни ышыгъы – бла бары да аны жюрегинде, этинде, тининде жашайдыла. Аны жашау жолун халкъны тарыхы ызлагъаны хар назмусунда толу кёрюнюп турады. (см. приложение. 5)
 «Адыр – Суу наратлары», «Кече Тегенеклиде», «Огъары Басханда», «Шауурдатда жазылгъан назму», «Таугъа чыкъгъан жашчыкъ» деген эм башха назмуларында да Магометни улан сюймеклиги кюн тийгенча жарытады ол суратлагъан табийгъатны.
 «Бийчесында жауады жауун» деген назмусунда поэтни эси эртде кюндеги кетеди:

Жауун жауады, къарт ыннам жомагъын
 Сабыр – сабыр айта тургъанча манга.
 Къыдырып мелхум дунияны жолларын,
 Ким тюбеди чомарт патчахха, ханнга?

Жауун шууулдауда аппамы жырын
 Эшитеме. Нечик игиди мында!
 Жокъча жырни, жомакъны да ахыры,
 Жауун алай жауады Бийчесында...

Авторну жылы, жумушакъ ауазы келеди бу назмуда. Дагъыда айтады:

...Балыкъ – Башын алай шош жарытады ай,

Мында акъ чатырын къургъандача Батбай,
 Бурунгулу ыннамы шош бешик жырына
 Тынгылай, сыгын отчукъга жылына...

Магометни «Туугъан жерими сонетлери» деген назму бѐлюмю бир заманда бир Ата журтха этилген жырланы бек игисиди десем, анга угъай дерик чыкъмаз. Малкъарны Беш да Тау Элине аталгъан назму тизгинни къаууму – «Басхан сонетле», «Чегем сонетле», «Холам сонетле», «Бызынгы сонетле», «Малкъар сонетле», сора дагыда «Къарачай сонетле» - къарачай – малкъар назмучулукъда Туугъан жерге этилген жырланы бек алапат юлгюсюдюле. Назмула дуния поэзияны сонет формасында жазылгъанлары уа аланы бютюн тизгинли, шатык, ариу этеди. «Басхан сонетлеринде» поэт, атасыны жанына олтуруп, эртте кетген анасы тиргизген отха жылынады, Тѐгюден ѐзенинде къаны тѐгюлген Гапалауну жырын айтады, Муккуланда « Пушкинни къызыл къан жуугъан намысына» бла « Лорканы жолда окъ тешген назмусуна» жарсыйды. Азауда поэт Прометейни « бауурун чакъгъан къушну» жаныды, Гягишни кѐгюнде жулдузлагъа къууанады, бу жерледе жашап кетген игилени эсге салады: гъаршда жулдуз болуп къалгъан ыннасын, жыя къобуз согъуучу Орусбийланы Исмайылны, таулу Икарны – къанатла ишлеп, къаядан секирген Акъбайланы Магометни, гирхожанчы назмучу Керимни, кѐнделенчи Хабуну , поэтле Теммоланы Хамитни, Будаиланы Азретни, Минги таугъа сансыз кере чыкъгъан Залийханланы Чокканы, таурухланы, жомакъланы жыйгъан Орусбийланы Сафар – Алийни...(см. приложение. 6)

Сонет назмуну узуну,
 Энци жоругъу да бар. Мен а анга
 Сыйындырдым Къурмуну, Къызгенни да,
 Башында жарый Минги тауну тангы...

«Чегем сонетледе» поэтни ауазы мудахды. Назму тарыхда ол жерде бола келген терсликде адамны жанын къалай тынчлыкъсыз этгенлери бла башланады:

О, къууанч тейриси, сен жарыкъ макъам сокъ,
 Чагырла да тартдыр, жанланы да ая!
 Бирлени суу элтди, бирлени жыкъды окъ...
 Тынчлыкъсызды жаным. Заманла узая,
 Мен ѐлсем, жиляргъа анам жокъ, -
 Тараллыкъды манга да мында бу къая...

Андан ары – «ныггышын, жолларын да мурса сыйыргъан», сюрюнден къайтханлы киши жашамагъан Думала, Къалабекланы Солтан – Хамитни тыпыр ташла эслеринде тутхан жигитлиги, «Жугъутур аягъы тутмазлыкъ тикли», чал башлы Тихтенген, «ай тийген Битикле, Фардык...» Анда, Фардыкны эски къабырларында, Шахмырзаланы Саид жатады – «Кязимден, Джалилден да насыплы, ёз жеринде оба болгъан» поэт, фольклорист, этнограф. Битикледе «жауун къатлай эди Эттеланы Исмайылны жырлагъанын», Жылгыда уа:

Кеч жолоучу – иги, къанатлы – уягъа
Сау – эсенг жетсинле, кюн тийсин дуниягъа,-

деп назму тизген Къайсын, Булунгуда «толгъан айны сабыр жарыгъында. Тау бетинден шош – шош отлай тургъан атла»; Акътопуракъда «Къар жолоучу, умут ийнакълай кёзлерин, тобукъланып, баш кьургъаны кыбылагъа»; Яникойда ачыуу Балтий тенгизни жаргъан Байсолтанланы жигит Алим; Чегемде Малкъарукъ къала, Налат таш, «Къапчагъай башында булгъанган булут»; Хушто – Сырт муркку бетли танглары, «Къызыл дугъум жайылгъаннга ушагъан» Чегем, Кёкташны жулдузу, береги, ташлары... - была бары да киргендиле «Чегем сонетлеге». (см. приложение.7)

«Холам сонетледе»- эрттегили Холам, Акъ-Къая-Башы, Сурх тау, «учуп баргъан къушла», «тынгылап тургъан ташла», Саулай тарны толтургъан «Орайда», Жабо къаланы мюйюшю, морт къала, «Къыз жилимукъла» деген шаудан, Хумалан жайлыкъ, холамлы генерал Деппуланы Хаким, поэт Гуртуланы Берт, летчик Чабдарланы Ибрагим, кетген урушну жигити Кучмезланы Абдуллах... Ортада-Холам жамауатлы Акъ-Суу эл бла Герпегеж. Сора... Жамметни тирмени- жашау тирмени, тау элни жарсыулары, къайгъылары, къууанчлары жыйылгъан жер. (см.приложение.8)

Кече-кюн тирменни гюрюлдете,
Тирмен таш айта болгъанды эртте:
«Бар, Жаммени чакъыр! Жамме-тойда!»...

«Бызынгы сонетледе» поэтни аллында чыкыгъан бек алгъа Кязим хажи эди. Бызынгы аны ахыр тилеги болгъанын эслейди поэт. «Булут къайнай Ифтеуетни терюнде», Бахсанукъ къаласы тынгылай, Кязим анга мудах керюндю. Болсада

автор аны таукел жашагъанын айтады, ауузлагъа пашот салынган да, ол-темирчи, поэт, Къуран окъуп, Аллахдан, адамладан да миллетине еле туруб а, анга, парийича, «жұлдуз улуду кекден».

Бызынгыда Артыкъ къая деп къая сюеледи. Магометн анга айтхан сезю жюрегинги ачытады.

Артыкъмыса? Ушайбызмы бир бирге
 Сени атынг манга да кеп айтылды.
 Жаш жашчыкълай мен чаришге чыкъгъанда:
 «Артыкъса сен! Кет, келме!»- деди бир жаш
 Сюйген къызым башхагъа ашыкъгъанда...
 Къадарынга, жаным, ыразылай къал.
 Биреу сыйлы ат алды, биреу – майдал,
 Манга уа шош айтдыла: «Артыкъса сен!»
 Шыкъыда Къонакъ хажини хапары сейирди:
 Жашын тарда душман окъ жыгъып атдан,
 Кёл кенгдире, бийле келген сагъатда,
 Сыбызгъысын алып, согъуп башлады.
 Бирине да – кет, кёлсюзлюк къурусун! –
 Айтдырмады сыннганды деп угусу.
 «Энтта кёрюрбюз!» - дей, минди тарпаннга...

Дуниягъа жангы сёз айтыр умутлу поэт бу жерде – Кязимни аякъ ызы сакъланган Шыкъыда – эски гюрбежиде жюрюген таурухлагъа, жырлагъа, зикирлеге тынгылайды. Навоини, Физулини сёзю эштиледи мында. Сора:

Былайда бюгюн алай буюрулуп,
 Хумай къушу бийикледе кёрюне,
 Ауанасы башым бла ётмезми?
 Керекмейди алтын тах не уллулукъ!
 Кязимге ол закий фахму берилген
 Жерде манга юлюшчюк жетмезми? – дейди.

Гуралишки шаудан, акъ чакъгъан Уттор тюзю, Ишхелдиген, Ёзен эл, Шыкъы – бары да эшитгендиле Шауаланы Гонаны «макъамы бийикде учхан» жырын. (см. приложение. 9)

«Малкъар сонетле». Миллетибизни алтын бешиги тебирелген Малкъар ауузу – Кюннюм эли, Абай къала, Къарча къала, Болат къала, Ышканды, Мухол, Зылгы, Шауурдат, Мукуш, Иричи, Чегет эл... - ненча душман кёргендиле ала? Неге

жиляйдыла «Эр киши жилямукъла» деген шаудан, Метиан суу? Эски Малкъаргъа, желле сызгыргъан элlege, иги адамланы ачы къадарларына – Асанланы жигит Хажи – Муратха, жалгъан дай жойгъан Мокъаланы Азретге, Османланы Магометге...(см. приложение. 10)

Къазийланы Билялгъа уа поэт былай айтады:

Къазий улу Билял, тартыуунгда –
 Жашны умуту, къартны жубанчы.
 Энтта бишген жюзюм татыуунлай
 Кёрюндюле жарсыуум, къууанчым.

Магометни назмулары, мудах да, жарыкъ да, таукел да, ажымлы да болуп, дуния къайгъысын элтген адамны оюмларыдыла. Ала бирден бирге кече, тангны жарыкълыгъына, ахшамны къарангылыгъындан, адамны жүрек жарсыуларында, къайгъыларындан, жарыкъ умутладан, иги къууумладан жаратыладыла, жашауну къууанчына, бийик таукелликге аталадыла. Аны бла бирге поэт илхамлы, къанатлы лирикасында халкъыны озгъан тарыхын, кесини, миллетини да къыйын кюнлерин эсинде тутады. Магометни назму сёзюнде тарыхыбыз, тилибиз, динибиз, тинибиз да сакъланадыла.

Мокъаланы Магомет халкъны ниет кюнчюн, тарыхын, сырын уста билген назмучуду. Аны назмуларында, поэмаларында халкъыбызны сейир дуниясы жашайды: адетлери – терелери, оюну – кюлкюсю, жыры – кюйю; «жаз тил» бла айтылгъан кеп сейир тизгини да барды.

Сез ючюн, аны «Орайда» деген назмусу эртте бир огъурлу къоспартычы ыннаны алгъышын эсиме салды. Жангы юйленген жашха ынна былай алгъыш этиучю эди: «Юсюнгде жангы кийимлеринг огъурлу болсунла!» Бу назмуда уа:

Кюнюн тапхан жугъутур
 Ариу журум къубултур...

Бир – бирле назмучулукъну сабий чыгъармаладан башлайдыла неда алагъа поэзияны бир къошакъ белюмюнеча къарайдыла. Магомет а алапат сабий назмуланы къаламы базынуулу, жашау сынамы да тергеулю болшъан кезиуде къурап тебирейди. Ол бошдан болмаз. Тамблагъы кюнню юсюнден сагъышла туудургъандыла бу назмуланы: бюгюнгю сабийле – келлик заманны адамлары – къаллай ниет кючге табынсала, халкъны жашаууда анга кере боллукъду. Магометни жылы назмулары сабийни жашауун кюн тийгенлей этер мурат бла жазылгъанчадыла. Ол жаны бла алып къарасакъ, поэтни «Къызчыкъ бла тейри

кылыч» деген назмусу кеп затны юсюнден айтады. Сейирлик дуняда сейирлик тейри кылычха кыуанган кыыхчыкны сыфаты жашауну сыфатына тенгди. Нечик ангылай биледи назмучу сабийле дунясын – сабийле кеслери айтханлай хар тизгинин! -

Жылы-жылы жаугъан жауун
Кетди ауушладан аууп,
Тейри кылычны гюрени
Жарытды жолну, тийрени

Жауун жаугъан жолда бара,
Кыызчык, таза кекге кыарап,
Бийик кыуанчха кыуанды,
Тейри кылычха кыуанды.

Жомакыгамы элтеди жол?
Сау бол, тейри кылыч, сау бол!
Сен жети тюрлю бет алдынг,
Сен таудан таугъа жеталдынг...

Мокъаланы Магометни сабий назмуларыны жиклери, гыллыулары халкъ жырчыкылагъа, санаучукылагъа ушайдыла, сабийни тилин сындырыргъа себепдиде. Бу назмуланы юсю бла поэт сабийлеге Ата журтха, аны ташына-агъачына, тауна-тюсюне, адамына сюймекликни сингдиреди. Поэтни сабийлеге аталгъан назмулары, гитче таулучукъланы башларын сылап, ала бла бугъумуч ойнаудан керидиде. Ала жашаугъа юйретедиде-табийгъатны тюрсюнлерин, адамланы кюйлерин ангыларгъа. Къургъакъ насийхат бла угъай, жашау юлгюлени юслери бла, ариулукъну суратлары бла. Жашау юлгюле уа кёбюсюнде назмучуну сабий жылларында кёрген кыыйынлыгы, адамладан тапхан жумушакылыгы, дунягъа сейирсиниюу боладыла.

Заключение

(Приложение, стр. 21)

Литература

1. Гуртуланы Б. Сайламала. Нальчик «Эльбрус» - 2000 ж.
2. Журнал «Нюр».
3. Къули Къайсын Назмула 1980-1985. Тёртюнчю тому. Нальчик. «Эльбрус» 2010ж.
4. Минги Тау. Эльбрус. 3. 2013г.
5. Малкъар литератураны историясыны очерклери «Эльбрус» Китап Басма. 1978ж.
6. Малкъар адабият 9 класс. Нальчик «Эльбрус».
7. Писатели. Кабардино-Балкария. Библиографический словарь.
8. Тепеланы А.М. Малкъар Адабият 2002г.

Приложения

Приложение 1.